

بررسی خسارت در حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل سرمایه گذاری

سیده فاطمه میرمجتبایی^۱، موسی موسوی زنوز^{۲*}، بهشید ارفع نیا^۳

چکیده:

در این مقاله انواع خسارت و روش های جبران خسارت در حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل سرمایه گذاری بررسی گردید. انواع خسارت در حقوق بین الملل عمومی عبارتند از خسارت مستقیم، خسارت غیرمستقیم، خسارت تاخیر تادیه، عدم النفع، خسارت معنوی و خسارت تنبیهی. روش های جبران خسارت عبارتند از: اعاده وضع به حال سابق، پرداخت غرامت، جلب رضایت، قطع و عدم تکرار عمل خلاف. در حقوق بین الملل سرمایه گذاری، به طور معمول خسارت مستقیم و خسارت غیرمستقیم قابل مطالبه است و روش جبران خسارت، پرداخت غرامت است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و مقایسه ای و روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه ای است. یافته های تحقیق نشان می دهد، در حقوق بین الملل عمومی جبران خسارت کامل مد نظر است و در حقوق بین الملل سرمایه گذاری، بیشتر غرامت مناسب در نظر گرفته می شود. بنابراین، برخی خسارت های موجود در حقوق بین الملل در حقوق سرمایه گذاری خارجی قابل جبران نیست. با توجه به اینکه روابط حقوقی بین سرمایه گذار و سرمایه پذیر غالباً در قراردادهای سرمایه گذاری گنجانده می شود و این گونه قراردادها ماهیت حقوق خصوصی دارند، به منظور حفظ حقوق طرفین و از بین بردن اختلاف نظرهای موجود در خصوص نوع خسارت وارده و روش های جبران خسارت در عرصه سرمایه گذاری خارجی، می توان خسارت های احتمالی و نیز روش مطلوب جبران خسارت را ضمن قرارداد سرمایه گذاری خارجی گنجانده.

واژگان کلیدی: حقوق بین الملل عمومی، حقوق بین الملل سرمایه گذاری، خسارت، رویه قضایی بین المللی.

* دانشجوی دکتری حقوق بین الملل عمومی، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی.

** استادیار گروه حقوق، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

mmz1344@yahoo.com

*** دانشیار گروه حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مقدمه

مهمترین ضمانت اجرای ورود فعل زیان‌بار، جبران خسارت است. سابقاً در حقوق بین‌الملل، انواع خسارت شامل خسارت مادی اعم از مستقیم و غیرمستقیم می‌گردید. ولیکن بعد از گسترش تعامل میان تابعین حقوق بین‌الملل و ایجاد خسارتهای جدید، انواع دیگری از خسارت به این عرصه اضافه شد و مراجع قضایی بین‌المللی به این نوع از خسارتهای توجه نموده و نسبت به جبران این خسارتهای نیز رای صادر نمودند.

بررسی خسارت در حقوق بین‌الملل عمومی و حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری از این جهت اهمیت دارد که در حقوق سرمایه‌گذاری خارجی به طور معمول یکی از طرفین سرمایه‌گذاری، دولت است. با توجه به مصونیت دولت میزبان از تعقیب توسط افراد خصوصی، توازن قدرت و برابری موقعیت میان سرمایه‌گذار خارجی و کشور سرمایه‌پذیر وجود ندارد. بنابراین، در زمان بروز اختلاف، سرمایه‌گذار ممکن است با مصادره سرمایه و دخالت خارج از ضابطه دولت میزبان مواجه شود و نیز سرمایه‌گذار خارجی ممکن است به تعهدات خود عمل نکند و دولت میزبان را با مشکلاتی مواجه سازد (سورناراجاه^۱، ۲۰۰۷: ۵) و (بووین^۲، ۲۰۰۲: ۲۹۰).

از طرفی، همه خسارتهای موجود در حقوق بین‌الملل عمومی در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری قابل جبران نیست و نحوه جبران خسارت در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری محدود به پرداخت غرامت است. نحوه تعیین غرامت در حقوق بین‌الملل عمومی به صورت پرداخت غرامت کامل (فرمول هال) با سه معیار فوری، کافی، و موثر است (لوفنلد، ۱۳۹۵: ۴۹۸). در حالی که در حوزه سرمایه‌گذاری خارجی، اگرچه در برخی آرای داوری به پرداخت غرامت کامل استناد شده است، ولی مبنای پرداخت غرامت مناسب است (مجبی، ۱۳۸۵: ۶۹). در این روش، ابتدا قیمت کامل مال محاسبه می‌شود و سپس، میزان غرامت مناسب با در نظر گرفتن شرایط خاص پرونده از قیمت کامل استخراج می‌شود. بنابراین، ممکن است حتی پس از حل اختلاف نیز خسارتهای وارده جبران نشده باقی بماند.

لذا، با توجه به توضیحات پیش‌گفته، این سوال مطرح می‌گردد که چگونه می‌توان جبران خسارتهای وارده به طرفین سرمایه‌گذاری خارجی، به ویژه سرمایه‌گذار را تضمین نمود؟ به منظور پاسخ به این پرسش، انواع خسارت و روش‌های جبران خسارت در حقوق بین‌الملل عمومی و حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری با توجه به معاهدات، رویه قضایی و داوری بین‌المللی مورد بررسی و تطبیق قرار گرفته و در نتیجه‌گیری، ضمن مقایسه نهاد حقوقی خسارت در حقوق بین‌الملل

۱. Sornarajah

۲. Boivin

عمومی و حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری، به تفصیل به این پرسش پاسخ داده شده است.

۲- خسارت در حقوق بین‌الملل عمومی

در حقوق بین‌الملل عمومی، خسارت در پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به مسئولیت بین‌المللی دولتها، برخی معاهدات بین‌المللی (کنوانسیون سازمان ملل متحد برای قراردادهای فروش بین‌المللی کالا^۲ و اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی^۳) و رویه قضایی بین‌المللی مقرر گردیده است. لذا، به بررسی انواع خسارت و روشهای جبران خسارت به استناد منابع فوق‌الذکر می‌پردازیم.

۲-۱ انواع خسارت

در این گفتار، انواع خسارت در حقوق بین‌الملل را بررسی می‌نماییم که عبارتند از خسارت مستقیم، خسارت غیرمستقیم، خسارت تاخیر تادیه، خسارت عدم‌النفع، خسارت تاخیر تادیه، خسارت معنوی و خسارت تنبیهی.

۲-۱-۱ خسارت مستقیم

خسارت مستقیم، خسارتی است که نتیجه فوری و بدون واسطه عمل مخالف حقوق باشند. در قضیه کورزو، دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در رأی سال ۱۹۲۸ خود، بین دو نوع خسارت مستقیم و غیرمستقیم قایل به تفکیک شده و اعلام کرد تنها خسارتی قابل‌مطالبه است که مربوط به خسارت مستقیم باشد. در این رأی آمده است: «این ارقام و خسارتهای را باید در دسته خسارتهای غیرمعلوم یا غیرمستقیم قرار داد که مطابق رویه قضایی قابل‌جبران نیستند».^۴

۱. کمیسیون حقوق بین‌الملل از سال ۱۹۶۹، بررسی طرح مواد راجع به مسئولیت بین‌المللی کشورها را آغاز نمود تا سرانجام در نوامبر ۲۰۰۱ طرح مذکور به تصویب کمیسیون رسید. فصل دوم این طرح به نحوه جبران خسارت پرداخته است.

۲. کنوانسیون سازمان ملل متحد برای قراردادهای فروش بین‌المللی کالا (CISG) "Convention for International Sale of Good" توسط کمیسیون حقوق تجارت بین‌المللی سازمان ملل (UNCITRAL) توسعه یافت و در سال ۱۹۸۰ در وین امضا شد. در ۱۱ ژانویه ۱۹۸۸ پس از تصویب توسط ۱۱ کشور به عنوان یک معاهده چندجانبه به اجرا درآمد. مواد ۷۷ تا ۷۴ این کنوانسیون راجع به نقض تعهدات قراردادی و جبران خسارت است.

۳. اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی (Principles of international commercial contracts) در سال ۱۹۹۴ از سوی «موسسه بین‌المللی یکنواخت کردن حقوق خصوصی» (UNIDROIT) International Institute for the Unification of Private Law تدوین گردیده است که به عنوان یک نمونه برای تنظیم اسناد تجاری بین‌المللی و حتی ملی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. قسمت چهارم از اصل هفتم این اصول به خسارت اختصاص داده شده است.

4. Factory at Chorzow, 1928, P.C.I.J, series A, p42.

۲-۱-۲ خسارت غیرمستقیم

خسارتهای غیرمستقیم، خسارتهایی هستند که با یک یا چند واسطه به خسارت اصلی می‌رسد. بنابراین، می‌توان گفت مدعی علیه را نمی‌توان مسئول تمام این نوع خسارت دانست، زیرا یک رشته عوامل خارج از کنترل و غیرقابل پیش‌بینی با آثار عمل مخالف حقوق بین‌الملل در به وجود آمدن این خسارتهای دخالت دارند. این مفهوم در قضیه آلاباما مطرح شد.^۱

۳-۱-۲ خسارت تاخیر تادیه

نوع دیگر از خسارتهای، خسارت تاخیر تادیه می‌باشد که از تأسیسات حقوق داخلی است و حقوقدان‌های جدید وجود خسارت تاخیر تادیه را در امر بین‌الملل لازمه توسعه اقتصادی می‌دانند. رویه قضایی بین‌المللی خسارت تاخیر تادیه را به رسمیت شناخته است. به عنوان مثال، دیوان داوری ایران - آمریکا در دعوی شماره ۱۹-A در خصوص خسارت تاخیر تادیه، عنوان نمود: «ادعاهای خسارت تاخیر تادیه بخشی از ادعای غرامت مطالبه شده هستند و سبب مجزایی برای طرح دعوی که مستلزم اعطای صلاحیت مستقلی باشد، تلقی نمی‌شوند.»^۲

کمیسیون غرامت ملل متحد به مسأله خسارت تاخیر تادیه پرداخته و آن را به رسمیت شناخته است. این تصمیم مقرر می‌دارد: الف - خسارت تاخیر تادیه از تاریخ وقوع زیان تا تاریخ پرداخت و به نرخی که برای جبران خسارت ناشی از عدم استفاده از مبلغ اصلی رای به نفع خواهانها صادر شده، موضوع حکم قرار می‌گیرد. ب - روش‌های محاسبه و پرداخت خسارت تاخیر تادیه، در زمان مناسب توسط شورای حکام مورد بررسی قرار می‌گیرد. ج - خسارت تاخیر تادیه پس از مبلغ اصلی پرداخت خواهد شد (ابراهیم گل، ۱۳۹۲: ۲۱۱).

۴-۱-۲ خسارت عدم‌النفع

این خسارت که هم در حقوق داخلی و هم در حقوق بین‌الملل به آن پرداخته شده، عدم‌النفع یا سود ممکن‌الحصول نامیده می‌شود. مثلاً، راننده تاکسی به دلیل تصادف ادعا کند اگر تصادف واقع نمی‌شد، می‌توانست فلان مبلغ را اخذ کند. این یک سود ممکن‌الحصول یا عدم‌النفع است. در حقوق بین‌الملل رویه قضایی از جمله در دعوی کیپ اورن، پرداخت خسارت عدم‌النفع پذیرفته شده است.^۳ دیوان دائمی دادگستری در قسمتی از رأی خود در پرونده کورزو تلویحاً عدم‌النفع را

۱. در این دعوی، ایالات متحده آمریکا مدعی بود که کشور انگلستان به دلیل اینکه اجازه داده است در بنادر آن، کشتی‌های تجزیه طلبان جنوبی ساخته و مسلح شوند و این امر موجب طولانی شدن جنگ و ورود خسارات بیشتری به آمریکا شده است، انگلستان مسئول این خسارتهای نیز می‌باشد؛ از جمله کشتی‌هایی که در انگلیس ساخته و تجهیز شد، کشتی آلاباما بود.

2. United States of America v. Islamic Republic of Iran, Award No. 65, 1987.

۱. R.I.A.A.p.63,1902 United State of America v Russia,

پذیرفته، جایی که می‌گوید: «اگر اعاده وضع به حالت اول ممکن نباشد، اصول مربوط به تعیین غرامت ناشی از عمل غیرقانونی چنین است: پرداخت مبلغی معادل ارزش مال با فرض اعاده وضع و نیز در صورت لزوم صدور حکم به پرداخت خسارتی که حتی با اعاده وضع یا پرداخت مبلغی به جای آن، بلاجبران می‌ماند که در واقع، منافع ممکن‌الحصول یا عدم‌النفع را نیز در بر گرفته است.»^۱ در داوری‌ها مهمترین پرونده، دعوی آجیب علیه کنگو است که در داوری ایکسید مطرح شده است. شرکت آجیب مدعی بود که دولت کنگو از او سلب مالکیت نموده و باید غرامت کامل بپردازد. دیوان داوری در این پرونده با توجه به ماده ۴۲ کنوانسیون ۱۹۶۵ قانون داخلی کنگو را قابل اعمال دانست و بر همان اساس، رأی به جبران خسارت به اضافه سود از دست رفته آتی صادر کرد.^۲

در اسناد بین‌المللی پرداخت عدم‌النفع در ماده ۷۴ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای قراردادهای فروش بین‌المللی کالا و ماده ۲-۴-۷، اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی پیش‌بینی شده است. البته، اصول قراردادهای تجاری پا را از این‌ها فراتر نهاده و طبق ماده ۳-۴-۷، مطالبه تفویض منافع محتمل را پذیرفته و تعیین آن را به عهده دادگاه نهاده است.

۲-۱-۵ خسارت معنوی^۳

خسارتی است که غیرمادی بوده و به شخصیت فرد آسیب وارد می‌نماید. با بررسی منابع حقوق بین‌الملل، خصوصاً رویه قضایی بین‌المللی در می‌یابیم که در حقوق بین‌الملل از گذشته دور، به موضوع خسارت معنوی پرداخته شده است و نسبت به آن احکام متعددی صادر گردیده است. به عنوان نمونه، به چند پرونده بین‌المللی که در آن پرداخت خسارت معنوی مورد حکم قرار گرفته است، اشاره می‌نماییم.

الف- پرونده کشتی امریکایی روزتانیا: این کشتی در سال ۱۹۵۶ م. توسط زیردریایی آلمان غرق شد که علاوه بر پرداخت خسارت مادی- مثل قیمت کشتی، وسایل و دیه افراد- مبلغی نیز به عنوان خسارت معنوی به خانواده مقتولان پرداخت گردید (کریمی‌نیا، ۱۳۸۹: ۳۸).

ب- پرونده مربوط به قضیه دیکارو که کمیسیون مختلط دعاوی ایتالیا و ونزوئلا در تاریخ ۱۹۰۳ رای صادر نمود. این قضیه مربوط به قتل یک مغازه‌دار ایتالیایی در ونزوئلا است؛ مرجع رسیدگی نه تنها محرومیت مالی بیوهی متوفی را در اثر فوت وی مورد توجه قرار داد، بلکه به شوک وارده به وی و محرومیت از توجه و همراهی همسر، در تعیین غرامت توجه نمود.^۴

ج- پرونده مربوط به ورثه‌ی ژان مانیا، موضوع رای مورخ ۳۱ جولای ۱۹۰۵، کمیسیون مختلط

1 Factory at Chorzow, 1928, P.C.I.J., series A, p53.

2 ICSID.Report 306.Agip Spa v. Government of the Republic of the Congo.1979

3. Moral Damage

4. Unrria, vol, x, p.297.

دعوی فرانسه-ونزوئلا، سرداور، در این پرونده ضمن مردود شمردن ادعای غرامت در مقابل خسارت‌های مادی، مبلغی را به عنوان غرامت فوت برادر به نفع ورثه ژان مانیا، حکم نمود.^۱

د- پرونده کورفو^۲: در این قضیه، کشتی انگلیسی با مین‌های کشور آلبانی برخورد کرد و خسارت دید. از یک سو، دولت انگلیس بابت خسارت، غرامت دریافت نمود و از سوی دیگر، کشور آلبانی به دلیل ورود غیرقانونی کشتی انگلیسی به آب‌های آلبانی، مدعی خسارت شد. پس از طرح مساله در دیوان دادگستری بین‌المللی، دیوان اظهار داشت: «دیوان برای احترام به حقوق بین‌الملل که خود یکی از ارکان آن است، باید اعلام کند که اقدام نیروی دریایی بریتانیا، نقض حاکمیت آلبانی تلقی می‌شود. این اعلامیه بر اساس درخواست مشاور آلبانی صادر شده و جلب رضایت مناسبی محسوب می‌گردد.» در واقع، عنوان نمودن عمل نادرست دولت بریتانیا در ضمن حکم نوعی جلب رضایت دولت آلبانی و جبران خسارت معنوی است.

به طور کلی، چارچوب مشخصی برای نحوه جبران خسارت معنوی وجود ندارد. البته، طبق ماده ۳۷ طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به مسوولیت بین‌المللی دولتها که راجع به جلب رضایت است، موارد جلب رضایت، اظهار تاسف، عذرخواهی رسمی و یا هر روش مناسب دیگری در نظر گرفته شده است. به طور معمول، در مواردی که پای دو دولت در میان است، خسارت معنوی با پوزش دولت زیان‌زننده، جبران شده تلقی می‌شود و در مواردی نیز با تنبیه یا برکناری مقام خسارت‌زننده، خسارت معنوی جبران می‌شود. در سایر موارد، مبلغی به عنوان جبران خسارت معنوی پرداخت می‌گردد.

۲-۱-۶ خسارت تنبیهی^۳

خسارت تنبیهی در مقابل خسارت ترمیمی و نوعی غرامت است که به دلیل نحوه انجام فعل زیانبار و در راستای تنبیه خواننده، می‌بایست علاوه بر خسارت جبرانی، به زیان‌دیده پرداخت شود (آقای، برومند بارده، ۱۳۹۶: ۱۳۲). خسارت تنبیهی برخاسته از سیستم حقوق عرفی است. در کشورهای مبتنی بر سیستم حقوقی رومی و ژرمنی، خسارت تنبیهی به ندرت پذیرفته شده است. مفهوم خسارت تنبیهی ابتدا در انگلستان ایجاد شد، اما کاربرد محدودی در این کشور دارد. در مقابل، دادگاههای ایالات متحده برای مدت طولانی از این رویه استفاده نموده‌اند.^۴ در حقوق امریکا، خسارت‌های تنبیهی به صلاحدید هیات منصفه مورد حکم واقع می‌شوند تا متهم را به دلیل رفتار

1. Heirs of Jean Maninat Case, p.55.

2. Korfu Channel case (United Kingdom v. Albania), I.C.J.Reports, 1949.

3. Punitive Damage

۱. Smith v. Wade, 461 U.S. 1983, 30 15

ظالمانه‌اش تنبیه کنند و او را از رفتارهای مشابه در آینده منع نمایند. بنابراین، مجازات و بازدارندگی از اهداف اصلی خسارت‌های تنبیهی در حقوق عرفی است.^۱

علت به رسمیت شناخته نشدن این نهاد در سایر سیستم‌های حقوقی این است که در بیشتر سیستم‌های حقوقی، خسارت تنبیهی با اصل تمایز بین حقوق کیفری و حقوق خصوصی ناسازگار است (هلموت کوزیو^۲، ۲۰۰۸: ۷۵۵) در اکثر سیستم‌های حقوقی، جبران خسارت به صورت ترمیمی انجام می‌گردد. مثلاً قانون مدنی آلمان در بخش مربوط به خسارت، در خصوص خسارت تنبیهی ساکت است. بند ۳ ماده ۴۰ این قانون اذعان می‌دارد: «نسبت به دعاوی که تحت حاکمیت قانون کشور دیگری هستند، بیش از خسارت‌های مندرج در قانون مدنی آلمان حکم صادر نمی‌گردد». قانون مدنی فرانسه همانند همتای آلمانی خود، خسارت تنبیهی را به رسمیت نشناخته است.^۳ قانون تعهدات فرانسه با اصل غرامت کامل مطابقت دارد که به موجب آن، ضرر و زیان واقعی تنها معیار برای جبران خسارت است. طبق این قانون، خسارت باید تمام آسیب و تنها آسیب را جبران کند. در تصمیم‌گیری مورخه ۳ ژوئیه ۲۰۰۶، دادگاه تجدیدنظر پاریس این اصل را تأیید کرد که شدت خطای مرتکب بر میزان جبران خسارتی که باید نسبت به قربانی اعمال شود، تاثیر نمی‌گذارد.^۴

بالاترین دادگاه‌های حداقل دو کشور به صراحت اعلام کرده‌اند که احکام خسارت تنبیهی خارجی با سیاست‌های عمومی داخلی آنها مخالف و غیرقابل اجرا هستند. در یک تصمیم مهم در سال ۱۹۹۲، دادگاه عالی آلمان از اجرای حکم دادگاه کالیفرنیا در خصوص خسارت تنبیهی به این دلیل اجتناب نمود که این خسارت‌ها را با سیاست عمومی آلمان مخالف دانست.^۵ در ۱۹ ژانویه ۲۰۰۷، دادگاه عالی ایتالیا تصمیم مشابهی اتخاذ نمود.^۶ بنابراین، کشورهای که بر مبنای سیستم حقوقی رومی-ژرمنی هستند، نهاد حقوقی خسارت تنبیهی را نپذیرفته‌اند و احکام مربوط به خسارت تنبیهی به طور محدود و استثنا صادر گردیده است. به عنوان نمونه، می‌توان به رای‌های اشاره نمود که توسط دادگاه عالی اسپانیا در تصمیم‌گیری مورخ ۱۳ نوامبر ۲۰۰۱ اتخاذ گردید و در آن، دادگاه اعلام کرد که احکام خسارت‌های تنبیهی برخلاف سیاست عمومی اسپانیا نیست.^۷

یکی دیگر از دلایلی که موجب محجور ماندن نهاد خسارت تنبیهی گردیده است، دارا شدن بلاجهت خواهان است. اعطای خسارت‌های تنبیهی منجر به شرایطی می‌شود که می‌تواند به عنوان

۱. اصلاحیه دوم، بخش ۹۰۸ (۱) قانون مسئولیت مدنی (شبه جرم) مصوب ۱۹۷۹ آمریکا.

۳. Helmut Koziol

۴. نگاه کنید به ماده ۱۳۸۲ (مربوط به مسئولیت مدنی) و ماده ۱۱۴۹ (مربوط به مسئولیت قراردادی) قانون مدنی فرانسه.

5 - Court of Appeal of Paris, decision of 3 July 2006 reported by Thomas Rouhette.

5 - Bundesgerichtshof [BGH] [Federal Court of Justice] June 4, 1992, 118.

6 - Italian Supreme Court, decision of Jan. 19, 2007, 1183.

7 - Ibid.

دارا شدن بلاجهت شناخته شود. در واقع، خسارتهای تنبیهی به شکل جریمه‌ای نیست که خوانده باید به دولت پرداخت کند،^۱ بلکه باید آن را به خواهان اعطا کند. در نتیجه، در بسیاری از کشورها چنین دارا شدنی، ناعادلانه و بلاجهت در نظر گرفته می‌شود.

با مطالعه منابع حقوق بین‌الملل محرز می‌گردد که خسارت تنبیهی در روابط بین کشورها قابل استناد نیست، ولیکن در رویه قضایی بین‌المللی در برخی پرونده‌ها به طور ضمنی به خسارت تنبیهی استناد شده است. در قضیه آیم الون^۲ که در آن کشتی کانادایی مظنون به حمل مشروبات الکلی شد و توسط گارد ساحلی ایالات متحده منهدم گردید، موضوع جهت حل و فصل اختلاف به دیوان بین‌المللی دادگستری ارجاع گردید که در این قضیه، دیوان ایالات متحده را علاوه بر عذرخواهی رسمی، به پرداخت مبلغ بیست و پنج هزار دلار خسارت محکوم نمود. با توجه به اینکه خسارت مذکور بیش از زیان حاصله بود، می‌توان اینگونه استنباط نمود که خسارت مورد حکم جنبه تنبیهی داشته است. همچنین، در پرونده رین بو وریر،^۳ بین دولت نیوزیلند و دولت فرانسه، نیروهای امنیتی فرانسه کشتی سازمان غیردولتی صلح سبز را که به منظور اعتراض به آزمایشهای اتمی فرانسه در اقیانوس آرام وارد بندر اوکلند شده بود، غرق کردند. اختلاف برای حل و فصل به دبیر کل سازمان ملل متحد ارجاع گردید. وی فرانسه را علاوه بر عذرخواهی رسمی، به پرداخت هفت میلیون دلار امریکا به نیوزیلند محکوم نمود. در این قضیه نیز خسارت تعیین شده بیش از خسارت وارد شده بود که به طور ضمنی به خسارت تنبیهی اشاره داشته است.

در نهایت، با توجه به اینکه در بیشتر سیستمهای حقوقی نهاد خسارت تنبیهی به رسمیت شناخته نشده است و صرفاً در سیستمهای حقوقی مبتنی بر حقوق عرفی، خسارت تنبیهی با هدف بازدارندگی و تنبیه زیان‌رساننده و در قالب شبه جرم در نظر گرفته شده است، تاکنون خسارت تنبیهی به طور رسمی وارد حقوق بین‌الملل نشده و صرفاً با بررسی رویه قضایی بین‌المللی به آرای بر خورده‌ایم که به طور ضمنی به خسارت تنبیهی اشاره شده بود. بنابراین، می‌توان گفت که در حقوق بین‌الملل هنوز خسارت تنبیهی جایگاه خود را پیدا ننموده ولیکن به طور ضمنی رویه قضایی آن را پذیرفته است.

۲-۲ روشهای جبران خسارت

پس از مشخص شدن انواع خسارت در حقوق بین‌الملل عمومی، به روشهای جبران خسارت در

۱- در این راستا، لازم به ذکر است که طبق طرح اصلاحات فرانسه، قضاتی که جبران خسارت تنبیهی را اعطا می‌کنند، «ممکن است بخشی از چنین خساراتی را به خزانه دولتی هدایت نمایند». رجوع کنید به ماده ۳۷۱ قانون مدنی فرانسه.

2. I m Alone (Canada, United States) 1935, R.I.A.A, vol.8.

3. New Zealand and France Rainbow Warrior, 1990, vol, xx.

حقوق بین‌الملل عمومی می‌پردازیم. این روشها عبارتند از: اعاده وضع به حال سابق، پرداخت غرامت، جلب رضایت، قطع و عدم تکرار عمل خلاف.

۲-۲-۱ اعاده وضع به حال سابق

اولویت اعاده وضع به حال سابق از سوی دیوان دائمی دادگستری در قضیه کارخانه کورزو مورد تأیید قرار گرفته است، جایی که می‌گوید «دولت مسئول ملزم به استرداد اموال و در صورت عدم امکان، پرداخت ارزش آن در زمان پرداخت غرامت است؛ ارزشی که در موارد عدم امکان اعاده وضع به حال سابق جایگزین آن می‌شود» (ابراهیم گل، ۱۳۹۲: ۲۰۱).

اعاده وضع به حال سابق دو شرط دارد: الف- از نظر مادی ممکن باشد، مثلاً اگر مالی که باید مسترد گردد، کاملاً و برای همیشه تخریب یا گم شده باشد... اعاده وضع به حال سابق ممکن نیست. ب- اعاده وضع به حال سابق متناسب با خسارت وارده باشد. مثلاً اگر صنعت نفت ملی شده باشد و در اثر آن، به کشور امتیازگیرنده خسارت وارد شود، دادگاه باید حکم به غرامت دهد، زیرا اعاده وضع به حالت سابق یعنی از بین بردن واقعه ملی شدن نفت متناسب با خسارت وارده نیست. مثلاً در رأی داوری قضیه دعوی شرکت انگلیسی بی‌پی علیه دولت لیبی، داور سوئدی، آقای لاگرگرن، چنین استدلال کرد: «در چنین مواردی، طریق مناسب جبران خسارت عبارت است از حکم به اعاده وضع به حالت اول، یعنی لغو عمل ملی کردن، اما چون حکم به اعاده وضع و سلب اثر از عمل دولت به معنای مقابله با حاکمیت دولت است و الزام دولت به اعاده وضع ممکن نیست، بنابراین باید حکم به خسارت داد.»^۱

۲-۲-۲ پرداخت غرامت

پرداخت غرامت شایع‌ترین روش جبران خسارت در حقوق بین‌الملل است. دیوان دائمی دادگستری در قضیه کورزو می‌گوید: «اعاده وضع به حالت سابق یا در صورت عدم امکان پرداخت مبلغ معادل ارزش اعاده وضع به حال سابق و در صورت لزوم حکم به پرداخت خسارت حاصل از ضرر و زیانی که با اعاده وضع به حال سابق جبران نشود، اصولی هستند که باید برای تعیین غرامت به کار گرفته شوند».^۲ غرامت باید مطابق خسارت وارده به دولت زیان دیده یا اتباع او باشد و معمولاً به صورت پرداخت پول است.

۱. پس از سقوط رژیم پادشاهی لیبی در زمان ملک ادریس (۱۹۶۸)، دولت انقلابی جدید لیبی در سال ۱۹۷۱ قانونی وضع نمود و قرارداد امتیاز نفتی منعقد شده با شرکت بریتیش پترولیوم (اختصاراً بی.پی) را لغو و اموال و دارایی‌های بی.پی) حاصل از این قرارداد امتیاز را ملی کرد. بهانه لیبی آن بود که دولت انگلیس به تصاحب سه جزیره ایرانی در خلیج فارس اعتراض نکرده و جلوی اقدام ایران را نگرفته است.

مواد ۷۴ تا ۷۷ کنوانسیون قراردادهای فروش بین‌المللی کالا، به مقوله جبران خسارت ناشی از نقض قرارداد اختصاص یافته است. ماده ۷۴ با بیان حکم کلی، از لزوم جبران خسارت سخن گفته و مواد ۷۵ و ۷۶ از انعقاد معامله جایگزین و رجوع به قیمت رایج، به عنوان دو شیوه جبران خسارت یاد کرده است. ماده ۷۷ نیز به قاعده تقلیل خسارت اشاره کرده است. بر اساس این قاعده، اگر زیان‌دیده در جلوگیری از وقوع خسارت کاهلی کند، تا میزانی که می‌توانسته است جلوگیری نماید، مستحق مطالبه خسارت نخواهد بود (صادقی، ۱۳۸۳: ۱۵۳). طبق این کنوانسیون خسارت باید به طور کامل جبران گردیده و وضعیت زیان‌دیده را به وضعیت قبل از زیان برگرداند. بر مبنای این تئوری، ماده ۷۴ کنوانسیون مقرر می‌دارد: «خسارتهای ناشی از نقض قرارداد بوسیله یکی از طرفین عبارت است از مبلغی برابر زیان، از جمله عدم النفعی، که طرف دیگر بر اثر نقض متحمل شده است...».

طبق ماده ۲-۴-۷، اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، جبران کامل خسارت مورد تصریح قرار گرفته و این خسارت شامل هر گونه زیان وارد شده و هر گونه منفعت تفویض شده می‌باشد، به گونه‌ای که اگر قرارداد اجرا می‌شد، زیان‌دیده در آن وضعیت قرار می‌گرفت. جبران این خسارت مطلق است و نیاز به تصریح این خسارت در قرارداد نیست.

۲-۲-۳ جلب رضایت

زمانی نوبت به جلب رضایت می‌رسد که اعاده وضع به حالت سابق و پرداخت خسارت، زیان وارده به طرف خسارت‌دیده را جبران نکنند. در واقع، جلب رضایت، شیوه جبران آن دسته زیان‌هایی است که از نظر مالی قابل ارزیابی نباشد، مثل توهین به یک کشور، توهین به نماد ملی یک کشور، حملات عمدی به سران یک دولت. در قضیه دعوی نیوزیلند علیه فرانسه ۱۹۹۰ در دیوان داوری، مسئله جلب رضایت عنوان گردید.

شکل مناسب جلب رضایت به اوضاع و احوال بستگی دارد. گاهی تأسیس یک صندوق امانی برای پرداخت غرامت، نوعی جلب رضایت است. مثلاً در همین قضیه، دیوان داوری توصیه کرد که فرانسه مبلغ دو میلیون دلار به صندوقی که برای ترویج روابط دوستانه و نزدیک میان شهروندان دو کشور تأسیس می‌شود، کمک کند.^۱ نوع دیگر، عذرخواهی شفاهی و کتبی به موقع است. در قضیه برادران لاگرانژ، دیوان اظهار داشت: «... عذرخواهی کافی نیست، زیرا اتباع خارجی از حقیقتشان به موجب بند ۱ ماده ۳۶ کنوانسیون وین مطلع نشده و در نتیجه، تحت بازداشت طولانی مدت و مجازاتهای شدید قرار گرفته بودند» (ابراهیم گل، ۱۳۹۲: ۲۲۷).

1. (New Zealand v. France), Icg Report, 1995, p 288

۲-۲-۴ قطع و عدم تکرار عمل خلاف

مسأله توقف رفتار متخلفانه اغلب رابطه نزدیکی با موضوع اعاده وضع به حال سابق دارد، مثل استرداد اشیاء ضبط شده. در قضیه لاگرانند، دیوان در این خصوص چنین رأی داد: «تعهد ابراز شده از سوی ایالات متحده مبنی بر اجرای تدابیر خاصی که در ایفای تعهداتش به موجب قسمت ب بند ۱ ماده ۳۶ اتخاذ کرده، یک تضمین کلی مبنی بر عدم تکرار است.»^۱

۳- خسارت در حقوق بین الملل سرمایه گذاری

پس از ایجاد رابطه سرمایه گذاری بین سرمایه گذار و سرمایه پذیر، متعهدین باید در قبال خسارت‌های مستقیم و غیرمستقیمی که به یکدیگر وارد نموده‌اند، پاسخگو باشند. یکی از اعمال رایجی که موجب ورود خسارت می‌گردد، سلب مالکیت^۲ اموال سرمایه گذار به طرق گوناگون است که دولت میزبان می‌بایست جبران خسارت نماید و اگر سلب مالکیت او نامشروع باشد، جبران خسارت شدیدتر می‌گردد.^۳ در اغلب موارد، تمام معاهدات دوجانبه شرایط لازم برای قانونی بودن سلب مالکیت را طی مواردی اعلام می‌دارند که معمولاً شامل چهار مورد می‌باشد: الف- در راستای منافع عمومی انجام گیرد. ب- تبعیض آمیز نباشد. ج- به موجب فرایند قانونی انجام پذیرد. د- همراه با پرداخت غرامت باشد.

در صورتی که دولت میزبان این شرایط را رعایت کند، عمل او قانونی است و در نتیجه، غرامتی که باید پرداخت شود، تنها شامل ارزش کامل مال ضبط شده در زمان ضبط می‌شود و خسارت‌های دیگری از جمله عدم‌النفع را در بر نمی‌گیرد. لیکن زمانی که دولت حداقل یکی از شرایط برشمرده شده را رعایت نکند، عمل او شامل ماده ۳۱ طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد مسئولیت بین‌الملل دولت‌ها می‌گردد و باید جبران خسارت نماید. در این حالت طبق ماده ۳۱ طرح مذکور، دولت متخلف متعهد است که زیان ناشی از فعل متخلفانه را بطور کامل جبران کند (نیک‌جاه، ۱۳۹۵:۱۱۶). در خصوص نحوه پرداخت غرامت، نظرات مختلفی عنوان شده که ابتدا به این نظرات و سپس، به روش‌های پرداخت غرامت در حقوق سرمایه گذاری خارجی می‌پردازیم.

۳-۱ معیار غرامت فوری، کافی، موثر یا غرامت کامل^۴

این نظریه در سال ۱۹۳۸ از سوی هال، وزیر امور خارجه ایالات متحده امریکا، عنوان گردید. به همین دلیل نیز با عنوان فرمول هال شناخته می‌گردد. معیار غرامت هال بیانگر جبران کامل خسارت

1. Lagrand, Merits, Judgment of 27juhe 2001.

۲. Expropriation.

3. British Petroleum v. Libya, 53 ILR., p. 297.

4. Peremptory Compentation

است. از این رو، مواد پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در ماده ۳۴ نیز پرداخت خسارت به صورت کامل را در نظر گرفته است. طرفداران غرامت کامل استدلال کردند که این قاعده در رویه دولت‌ها در معاهدات و نیز تصمیم‌های دیوان‌های بین‌المللی مورد تایید قرار گرفته و قابلیت اجرایی خود را تا زمان حاضر حفظ کرده است.

در خصوص شیوه محاسبه غرامت کامل باید به رویه قضایی بین‌المللی رجوع نمود. معمولاً تعیین غرامت کامل، بستگی به اوضاع و احوال هر قضیه از جمله: نحوه تنظیم معاهده، شرایط کشور میزبان، نوع سرمایه‌گذاری و... دارد. در معیار هال، هر یک از سه واژه فوری، موثر و کافی دارای معنی خاصی است. منظور از فوری بودن، معنای عرفی آن مدنظر است و نه معنای لغوی. به این مفهوم که غرامت پرداختی نباید به تاخیر افتد و کارایی آن بلااثر شود. موثر بودن به این معنی است که سرمایه‌گذار بتواند در غرامتی که به دست آورده، هرگونه استفاده‌ای بنماید و محدودیتی بر آن وضع نگردد. منظور از کافی بودن نیز این است که غرامت معادل ارزش بازار یا ارزش عادلانه بازار مال ضبط شده قبل از سلب مالکیت باشد که در معیار کامل نیز همین مورد، موضوع اختلاف است (نیک‌جاه، ۱۳۹۵: ۱۲۲). از جمله آرای که این دیدگاه را پذیرفته است، می‌توان به رای کارخانه کورزوف،^۱ دعوی آجیب علیه کنگو^۲ و دعوی آموکو^۳ اشاره نمود.

۳-۲ معیار غرامت مناسب^۴

این دیدگاه مقابل نظر قبلی در خصوص غرامت کامل است. در سالهای بعد از دهه ۱۹۵۰، موضوع حاکمیت دولت‌ها بر منابع طبیعی خود در سازمان ملل، از سوی کشورهای صاحب این منابع مطرح شد. بعد از اظهار نظر کشورهای در حال توسعه و نیز کشورهای سرمایه‌فرست در مورد حاکمیت بر منابع طبیعی و حقوق و تکالیف دولت‌های دارای این منابع، نهایتاً چندین قطعنامه صادر شد. در قطعنامه ۱۸۰۳ مجمع عمومی در سال ۱۹۶۲ با عنوان قطعنامه «حاکمیت دائم بر منابع طبیعی» که با اکثریت قریب به اتفاق دولت‌ها تصویب شد، حق ملی کردن، سلب مالکیت و ضبط اموال خارجی با شرایطی پذیرفته شد و برای مالک چنین اموالی پرداخت غرامت مناسب، طبق قواعد کشور صادره‌کننده و همچنین، حقوق بین‌الملل پیش‌بینی گردید.

ویژگی اصلی این معیار همان گونه که از نام آن برمی‌آید، انعطاف‌پذیری و قابلیت اعمال آن

1. Ibid

2. Ibid

3. Amoco International Finance Corporation, v. The Government Of The Islamic Republic Of Iran, Iran,-U.S.C.T.R.189,1987.

4. Suitable Compensation

در موقعیت‌های مختلف است. در جبران خسارت مناسب ابتدا قیمت کامل مال محاسبه می‌شود و سپس، میزان غرامت مناسب با در نظر گرفتن شرایط خاص پرونده از قیمت کامل استخراج می‌شود. بنابراین، در هر پرونده‌ای که در یک دیوان داوری مطرح می‌گردد، با توجه به اوضاع و احوال خاص آن پرونده، رای به جبران خسارت داده خواهد شد.

در قطعنامه منشور حقوق و تکالیف اقتصادی دولت‌ها نیز از معیار غرامت مناسب سخن به میان آورده شده است. معیار غرامت مناسب استاندارد و ضابطه غالب حقوق بین‌الملل عام به شمار می‌رود (مجبی، ۱۳۸۳: ۴۸۷). از جمله آرای که قاعده غرامت مناسب را تقویت نموده‌اند، می‌توان به قضیه تاپکو، قضیه لیامکو، قضیه سدکو، قضیه پی‌بی و قضیه امین اوایل اشاره نمود (مجبی، ۱۳۸۵: ۲۰).

۳-۳ نحوه پرداخت غرامت در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری

در حقوق سرمایه‌گذاری خارجی، جبران خسارت از طریق پرداخت غرامت صورت می‌پذیرد (زمانی، ۱۳۹۳: ۳۰۶). در این قسمت، به روش‌های معمول ارزیابی غرامت در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری می‌پردازیم.

۳-۳-۱ روش محاسبه جریان نقدی تنزیل شده (DCF)^۱

نتیجه این روش، اعاده وضع به حالت سابق است. بر اساس این روش، در مرحله اول، تمامی سود خالصی که ممکن است در آینده نصیب شرکت شود، محاسبه و سپس، هزینه‌های بهره‌برداری و نگهداری از آن کسر می‌شود. در مرحله دوم، نرخ تنزیلی مناسب انتخاب شده و بر اساس آن، سودهای خالص آتی تعیین می‌شود تا به ارزش واقعی نزدیک شود. در واقع، جریان تنزیل نقدینگی ارزش کنونی درآمدهای نقدی خالص مورد انتظار در آینده را با استفاده از یک نرخ تنزیل محاسبه می‌کند. تورم، ریسک و نرخ سود واقعی، سه عامل در جهت تعیین نرخ تنزیل در نظر گرفته می‌شود. دیوان‌های داوری بین‌المللی در پرونده‌های مختلفی از این روش برای پرداخت غرامت استفاده نموده است. نمونه‌ای از این آراء عبارتند از: آموکو آسیا علیه اندونزی،^۲ سوآبی علیه سنگال،^۳ آموکو علیه ایران،^۴ فیلیپس علیه ایران^۵ (عسگری، ۱۳۹۴: ۳۲۸ و ۳۲۹).

1. Discounted Cash Flow Value

2. Amoco Asia Corp, v. Indonesia, ICSID Case No Arb/81/1 Award, 1984.

3. SOABI V. Senegal, ICSID Case No ARB/82/1, Award. 1988.

4. Ibid

5. Phillips Petroleum v. Islamic Republic of Iran, 21 Iran-US CTR. 1998.

۳-۳-۲ روش ارزش دفتری^۱

یکی دیگر از روش‌های تعیین میزان خسارت، توسل به ارزش خالص دفتری است. در این روش، ابتدا ارزش داراییهای موجود شرکت طبق دفاتر موسسه مبنا قرار داده می‌شود. سپس، آنچه از تاریخ سرمایه‌گذاری تا زمان سلب مالکیت هزینه شده است، از قیمت مبنا کسر شده و باقی‌مانده مبنای پرداخت غرامت در نظر گرفته می‌شود. پرونده ای‌ای‌پی‌ال علیه سری لانکا در دیوان داوری ایکسید، با این روش حل و فصل گردید.^۲

۳-۳-۳ روش مبتنی بر ارزش انحلالی^۳

در حوزه سرمایه‌گذاری، منظور از این روش، محاسبه ارزش اموال فیزیکی شرکت به صورت مجزاست. ارزش انحلال در مورد اموالی مانند ملک، اثاثیه، تجهیزات و دیگر دارایی‌ها انجام می‌گیرد. استفاده از این روش در مواقعی می‌باشد که یک شرکت عملاً فعال نبوده و یا در حال تبدیل شدن به یک شرکت، غیرفعال می‌شود. این روش همچنین از جمله روش‌هایی است که چندان مناسب به حال سرمایه‌گذار نمی‌باشد؛ چرا که مبلغ به دست آمده از محاسبه ارزش دارایی‌ها به دلیل جدا کردن تک تک اجزا، پایین‌تر از زمانی است که به صورت یک‌جا ارزشیابی می‌گردد. اصول راهنمای بانک جهانی استفاده از این روش را برای ارزیابی شرکت‌هایی توصیه نمود که سابقه سوددهی اثبات‌شده‌ای ندارند. در آرای بعضی دیوان‌ها مشاهده شده است که به این روش ارزیابی غرامت متوسل شده‌اند. (نیک‌جاه، ۱۳۹۵:۱۳۷).

۳-۳-۴ روش ارزش جایگزینی^۴

در این روش، ارزش دارایی‌ها بر اساس قیمت روز در تاریخ وقوع سلب مالکیت مشخص می‌شود. به عبارتی، این گونه فرض می‌شود که اگر فردی می‌خواست نظیر کارخانه‌ای را که مورد سلب مالکیت قرار گرفته در همان تاریخ سلب تاسیس نماید، چقدر هزینه در برداشت (موحد، ۱۳۸۴:۱۶۹).

در کنار روش‌های ارزشیابی بررسی شده در این قسمت، روش‌های دیگری همچون ارزش واقعی و یا ارزش کافی نیز وجود دارند که چندان مورد استقبال واقع نشده‌اند، زیرا دقت لازم در محاسبه غرامت ندارند و به همین جهت، طرفداران چندانی نیز ندارند. لذا، روش‌های پیش‌گفته چه

1. Book Value

2. AAPL Ltd v. Sri Lanka. ICSID Case No. Arb/87/3, 1990.

3. Liquidation Value

4. Replacement Value

در داوری‌های سازمانی مانند ایکسید (پیران، ۱۳۹۳: ۳۳۰) و چه در داوریهای موردی مانند دیوان داوری ایران و ایالات متحده امریکا، مورد توجه و استفاده بوده‌اند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این تحقیق، انواع خسارت و روشهای جبران خسارت در حقوق بین‌الملل عمومی و حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. مطالبه منابع تحقیق اعم از پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به مسئولیت بین‌المللی دولتها (۲۰۰۱)، برخی معاهدات بین‌المللی مرتبط با موضوع تحقیق مانند، کنوانسیون سازمان ملل متحد برای قراردادهای فروش بین‌المللی کالا (۱۹۸۰)، اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی (۱۹۹۴)، رویه دادگستری و رویه داوری ما را به این نتیجه رساند که: با در نظر گرفتن حقوق بین‌الملل عمومی به عنوان منبع اصلی و نمونه، انواع خسارت شامل خسارت مستقیم، خسارت غیرمستقیم، خسارت تاخیر تادیه، عدم‌النتفع، خسارت معنوی و خسارت تنبیهی است. (البته، خسارت تنبیهی هنوز در حقوق بین‌الملل جایگاه خود را پیدا ننموده و حتی در طرح اولیه کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به مسئولیت بین‌المللی دولتها که به آن اشاره شده بود، حذف گردید. اما در رویه قضایی بین‌المللی، به طور تلویحی به خسارت تنبیهی اشاره شده است).

در حقوق سرمایه‌گذاری خارجی، به طور معمول خسارت مستقیم و خسارت غیرمستقیم قابل مطالبه است و مطالبه سایر خسارت‌ها در این حوزه به ندرت امکان‌پذیر است. روشهای جبران خسارت در حقوق بین‌الملل عمومی عبارتند از: اعاده وضع به حال سابق، پرداخت غرامت، جلب رضایت، قطع و عدم تکرار عمل خلاف. در حقوق سرمایه‌گذاری خارجی به دلیل اینکه عمده خسارتهای وارده، متوجه سرمایه‌گذار است و این خسارتهای معمولاً ناشی از سلب مالکیت از سوی دولت میزبان بوده که یک عمل حاکمیتی است، لذا اعاده وضع به حالت سابق و عدم تکرار عمل خلاف امکان‌پذیر نیست و اغلب جبران خسارت از طریق پرداخت غرامت انجام می‌پذیرد. در حقوق بین‌الملل عمومی، جبران خسارت به صورت کامل در نظر گرفته شده است. در حالی که در حقوق سرمایه‌گذاری خارجی، رویه غالب استناد به غرامت مناسب است.

براساس مطالب پیش گفته، با توجه به خصوصیات حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی و این که جبران خسارت از طریق پرداخت غرامت صورت می‌گیرد، همه خسارتهای موجود در این حوزه قابل جبران نیست. همچنین، سرمایه‌گذار و سرمایه‌پذیر ممکن است از تعهدات خود تخطی نمایند و الزام متعاهدین به ایفای تعهدات دشوار گردد. لذا، نظر به اینکه به طور معمول سرمایه‌گذاری خارجی در قالب قرارداد صورت می‌پذیرد و قراردادهای سرمایه‌گذاری خارجی ماهیت حقوق خصوصی دارند و نظام حقوقی حاکم بر این قراردادها قواعد حقوق خصوصی است (ابراهیمی،

۱۳۹۷: ۱۲)، پیشنهاد می‌گردد، به منظور اینکه حقوق طرفین قرارداد به ویژه سرمایه‌گذار، حفظ گردد و جهت ایجاد یک ضمانت اجرای قوی و از بین بردن اختلاف‌نظرهای موجود در خصوص نوع خسارت حاصله و روش‌های جبران خسارت، خسارت‌های احتمالی و حتی خسارت‌هایی که هنوز در اکثر نظام‌های حقوقی دنیا پذیرفته نشده‌اند، مانند خسارت‌های تنبیهی و نیز روش مطلوب جبران خسارت، با توجه به نوع سرمایه‌گذاری و شرایط حقوقی کشور میزبان، ضمن قراردادهای سرمایه‌گذاری خارجی گنجانده شود. در نتیجه، از ورود ضررهای بلاجبران در این حوزه جلوگیری گردد.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران، از عزیزانی که در فرآیند ویراستاری ادبی و صفحه‌آرایی این مقاله همکاری و راهنمایی داشتند، کمال تشکر و امتنان را دارند.

منابع

- آندریاس، لوونفلد (۱۳۹۰). **حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری**، ترجمه دکتر محمدجعفر قنبری جهرمی، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل جاودانه.
- آندریاس، لوونفلد (۱۳۹۲). **حقوق بین‌الملل اقتصادی**، ترجمه دکتر محمد حبیبی مجنده، چاپ دوم، تهران، انتشارات جنگل جاودانه.
- ابراهیم گل، علیرضا (۱۳۹۲). **مسئولیت بین‌المللی دولت** (متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل)، چاپ پنجم، تهران، انتشارات شهر دانش.
- ابراهیمی، سیدنصرالله؛ جعفری‌ندوشن، شهاب (۱۳۹۷). **قرارداد سرمایه‌گذاری خارجی نگاهی بر ماهیت، احکام و ویژگی‌ها**، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، (۱): ۱۹-۱.
- آقایی، کامران و برومند بارده، نوید (۱۳۹۶). **تحلیل حقوقی و اقتصادی خسارت تباهی، حقوق اقتصادی**، (۱۱): ۲۴-۱۵۹-۱۳۲.
- براکه‌پور، مهدی (۱۳۹۵). **موانع حقوقی و قانونی جذب سرمایه‌گذاری خارجی**، فصلنامه اخبار مالی، (۴).
- پیران، حسین (۱۳۹۳). **مسائل حقوقی سرمایه‌گذاری بین‌المللی**، چاپ دوم، تهران، انتشارات گنج دانش.
- حاتمی، علی؛ کریمیان، اسماعیل (۱۳۹۳). **حقوق سرمایه‌گذاری خارجی در پرتو قانون و قراردادهای سرمایه‌گذاری**، چاپ اول، تهران، انتشارات تپسا.
- زمانی، سیدقاسم (۱۳۹۳). **حقوق بین‌الملل اقتصادی**، چاپ ششم، تهران، انتشارات شهر دانش.
- سورنا، راجام (۱۳۸۳). **معاهدات دوجانبه سرمایه‌گذاری**، ترجمه توکل حبیب‌زاده، مجله حقوقی، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، (۳۰): ۱۲۶-۱۱۵.
- صادقی، محسن (۱۳۸۳). **شیوه‌های جبران خسارت ناشی از نقض تعهد قراردادی در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا**، پژوهش‌های حقوقی، (۵): ۱۷۷-۱۵۳.
- عسگری، پوریا (۱۳۹۴). **حقوق سرمایه‌گذاری خارجی**، چاپ سوم، تهران، انتشارات شهر دانش.
- علیدوستی، شهرکی، ناصر (۱۳۹۰). **احترام مالکیت و سرمایه‌گذاری خارجی**، فصلنامه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، (۱).
- کای کونگ، یان (۱۳۸۸). **اثر معاهدات سرمایه‌گذاری بر قواعد بین‌الملل عرفی**، ترجمه حجت سلیمی ترکمانی، مجله حقوقی بین‌المللی، (۴): ۲۷۹-۲۷۵.
- کریمی‌نیا، محمد مهدی (۱۳۸۹). **مسئولیت دولت‌ها در قبال خسارت‌های معنوی**، معرفت، (۳۸): ۱۰۳-۱۰۰.
- مافی، همایون؛ روشنایی، ریحانه (۱۳۹۵). **آثار رای داوری**، فقه و تاریخ تمدن، (۴۶): ۶۴-۲۹.
- مجتهدی، محمدرضا (۱۳۹۰). **درآمدی بر حقوق حل‌وفصل اختلافات سرمایه‌گذاری بین‌المللی بر مبنای کنوانسیون داوری ایکسید**، نشریه فقه و حقوق اسلامی، (۳): ۱۹۹-۱۷۵.

- محبی، محسن (۱۳۹۴). **مجموعه مقررات جدید آنستیتال درباره داوری بین‌المللی**، چاپ دوم، تهران، انتشارات خرسندی.
- محبی، محسن (۱۳۸۵). **رویه داوری بین‌المللی درباره غرامت (دعاوی نفتی)**، مجله حقوقی، دفتر خدمات بین‌الملل - جمهوری اسلامی ایران، (۳۵): ۷۰-۹.
- موحد، محمدعلی (۱۳۸۴). **درس‌هایی از داوریهای نفتی**، تهران، انتشارات کارنامه.
- نیک‌جاه، جواد (۱۳۹۵). **جبران خسارت در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری**، چاپ اول، تهران، نشر شهر دانش.
- نیک‌بخت، حمیدرضا (۱۳۸۴). **مروری بر تنظیم قراردادهای دولتی در حقوق تجارت بین‌الملل**، مجله تخصصی هیات و حقوق، (۱۵-۱۶): ۳۶-۳۴.

References:

- Boivin, Richard (2008). **International Arbitration with States: An Overview of the Risks**, Journal of International Arbitration, Vol. 19, Issue 4.
- David D.Caron, Lee M. Caplan, (2013). **The UNCITRAL Arbitration Rules**, Oxford University Press, England, 2013.
- Eric De Brabandere (2014). **Investment treaty arbitration as public international law**, Cambridge University Press, England.
- Jeswald W. Salacuse (2015). **The Law of Investment Treaties**, Oxford University Press, England.
- Jürgen Kurtz (2016). **The WTO and International Investment law**, Cambridge University Press .
- Helmut, Koziol (2008). **Punitive Damages**, A European Perspective, 68 La. L. Rev.
- Sauvant, Karl P. (2010). **Yearbook on International Investment Law**, Oxford University Press, England.
- M. Sornarajah (2010). **The International Law on Foreign Investment**, Cambridge University Press, England.
- R, Doack Bishop, Silvia M. Marchili (2013). **Annulment under the ICSID Convention**, Oxford University Press.
- Richard Happ, Noah Rubins (2013). **Digest of ICSID Awards and Decisions: 1974-2002**, Oxford University Press.
- Rudolf Dolzer, Christoph Schreuer (2012). **Principles of International Investment Law**, Oxford University Press, England.
- Surya P Subedi (2012). **International Investment Law: Reconciling Policy and Principle**, Hart Publishing, US and Canada.Goods, Available at: <http://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID>, Accessed: 2017/1/26.
- Zeller, Bruno (2005). **Damages under the Convention on Contracts for the International Sale of Goods**, Oceana: NY Publishing.